

Kopiás Gabriella

A tovatűnő báj nyomában, avagy az elillanás szépsége

Schiller Báj és méltóság című művében a görög szépség istennőjéről mesél, akinek övében varázserő lakozott. A különös öv viselőjének báj kölcsönzött, aki ezáltal bárki szívében képes volt szerelmet fakasztani. Ezt az istennőt kísérték a gráciák. A történet azt üzeni, hogy a báj és a grácia, vagyis a kecsesség, nem teljesen ugyanaz.

Míg a tárgyak formájának szeretetreméltóan kerekded bájossága, a fiatal leányok mosolyának ártatlan, esetlen, barackillatú hamvassága a biedermeiertől a rokokóig évszázadokon át a művészetek egyik meghatározó mércéje volt, mára a szó és a felszín alatti összetett tartalom nem kurrens meghatározó szempont többé, sem a mindennapi életben, sem a művészetek megítélésében. De hogyan kerülhetünk közelebb a német „Anmut” vagy a francia „charme” jelentéséhez, mi is ez az illékony fenomén, a bűnbeesés előtti ártatlanság kifejeződése, a tudatosság és természetesség kecses keveréke? Mitől olyan elbűvölő a spontán gyermeki kokettéria, a fiatal nő értelmének és érzékiségének öntudatlansága, a gondolat vagy egy ötlet pillangószerű repesése? Mi a lényege ennek a szerelmet, szeretetet vagy szimpátiát fakasztó titokzatos, költői mozdulatnak, mivége ez a mesterkéletlen, lenge és kifinomult jelenség, amely virágszirmú, lágyan aláhulló, súlytalan fodraival, mesebeli könnyedséggel képes túllendülni a gravitáción? Mit jelent eme letisztult párlat a művészetekben, miért vonzza szemünket a semmibe tűnő, elvékonyodott vonalak költészete, az áldott naivitás gyermekkacaja, annak angyali üdesége, szempilláinak megkapó verdesése? Igaza van-e Schillernek, jóság lesz-e a bájból, ha méltósággal párosul?

De, vajon, mit takar a kifejezés, hol jelenik meg különböző hivatkozásokban és mit üzen számunkra ez a finom kis égi tünemény.

William Mason Brown festménye

Eszterházy grófnő Schubert egyik hangversenye után kitörő lelkesedéssel a művészhez lépett, és a következőt mondta: – Nagyszerű, igazán nagyszerű, kedves Schubert! Legutóbb Josef von Gahytól hallottam a d-moll fantáziát. Ő virtuóz, de maga művész. Maga elmélyedő és bájos. Bájos, ahogyan előadja, ahogyan értelmezi. Éppen úgy, ahogyan Mozart gondolta. Nemde?... Ne haragudjon a jelzőért, tudom, a férfiak nem szeretik, ha bájosnak mondják őket. Én csak a játékára mondtam, hogy bájos, kedves Schubert.

Nos, azt hiszem, első asszociációnk valóban nem a férfit nevezné bájosnak, a zeneszerző stílusát már annál inkább. A definíció szerint a báj a rendszerint fiatal nő megjelenésében megmutatkozó, vonzalmat vagy tetszést ébresztő kedvesség, szeretetreméltóság vagy tágabb értelemben a természetben, műalkotásban, zenedarabban szépséggel, üdeséggel, szelídséggel párosult kellem.

Az angol preraphaelita William Morris azt írja Kézműves esztétika című könyvében, hogy „a dekoráció egyik fő feladata, a természettel kötött szövetségének legfőbb része, hogy élesítse eltompult érzékeinket. Ezért szövődnek egymásba azok a csodálatos, tekervényes mintázatok, ezért találták fel azokat a különleges formákat, amelyekben az emberek oly régóta gyönyörködnek: formák és szövevények, amelyek nem feltétlenül utánozzák a természetet, hanem úgy vezetik a kézműves kezét, ahogy a természet dolgozik, amíg a szövet, a csésze vagy a kés annyira természetes, sőt bájos nem lesz, mint a zöld mező, a folyópart vagy a hegyi szikla.”

Mindannyian érezzük, hogy a bájital, a bájolás vagy a bűbáj kifejezések szemérmertlenségükkel már elszínezik az eredeti jelentést, kétségbe vonják annak tisztaságát. A báj és a bájolgás közt a különbség pontosan ugyanaz, mint a báj és a giccs között. A báj nem cukiság. Nem jön létre mesterségesen, a báj eszköze nem olcsó hatásvadászat, érzelmei nem hamisak, a báj nem tolakodik gesztusaival, nem közönséges, nem akar bizonyítani, nem éri be közhelyekkel és szándéka nem alantas. Ez az erkölcsi motívum, ez a jószándék és belső lelki tisztaság az, amely fontos jellemzője. A báj az emberi élet egyik alapélménye. Lehet valaki szép és érzéki, de nem ér fel a báj eszményéig, ha célja a tudatos hódítás vagy ha szándéka méltatlan.

A bécsi filozófiaprofesszor, Konrad Paul Liessmann szerint a „báj és kecsesség iránti vonzalom, az abban való gyönyörködés nevetségessé változhat, mert a kecsesnek látszó kétségbeesett próbálkozás maga is paródia. A báj csak az ártatlanság állapotában, vagyis a teljes természetesség állapotában lévő élőlények számára lehetséges.” Máshol pedig a következőket jegyzi meg:

„A báj ellentéte a színlelt kecsesség, a mesterséges érzékiség. Az önstilizálás korában ez a megfigyelés puritánnak tűnhet. (...) Nem a begyakorolt mozdulattal van a báj, hanem a begyakorolt mozdulattal, amely spontaneitást színlel.” (Aesthetische Empfindungen, 120.o.)

De vajon hogyan fogalmazott ifjabb gróf Andrássy Gyula a művészetek kapcsán?

„Alig ismerek nagyobb szellemi örömet, alig valamit, ami annyira leköt, annyira pihentet, ami a gondolkozást és érzést annyira az élet mindennapi gondjai fölé emeli, mint a művészet alkotásának szemlélete. A szép és jó misztikus kapcsolatban vannak egymással. A szép magasztos érzés, nemes gondolatokat ébreszt az emberben. A formák harmóniája lelki harmóniát idéz elő. Aki a szépet megérti és valóban szereti, fogékony lesz a jó iránt is. A legnemesebb élvezet: a természetnek és a valódi művészeti bájnak hatása alatt állani. (...) S a művészet nemcsak az egyes emberek életét teszi kellemesebbé, tartalmasabbá, nemesebbé, nemcsak az egyén nevelésének és lelke fejlődésének egyik legbecsesebb eszköze, hanem az a nemzeteknek is az erőforrása. Hódító hatalmat ad nekik és őket az emberiség jótevőivé és halhatatlanokká teszi.”

Schiller 1793-ban egy egész esszét szánt arra, hogy feltörje a diót és a jelenség lényegét részleteiben is megfejtse. „Über Anmut und Würde” (A Bájról és Méltóságról) című művében a görög mondára hivatkozva mesél arról, hogy Júnónak, a mennyek dicsőséges királynőjének először kölcsön kell kérnie az övet Vénusztól, mert el akarja varázsolni Jupitert. A

szépség istennője tehát ledobhatja övét, vagyis a kecsesség nem kizárólag a szépek kiváltsága, de a szépek kezéből átruházható a kevésbé kellemes külleműekre is.

De akkor mégis mi a báj, ha az leginkább a szépséggel társítható, de mégsem kizárólagosan az? Ha a szépből ered, de "elillanó" hatása a nem szépben is képes megmutatkozni?

A szerző a következő módon fogalmaz:

„Ha megfosztjuk a görög elképzelést allegorikus fátylától, úgy tűnik, a báj *megindító* szépség; egy szépség, amely véletlenül tűnik fel és ugyanolyan könnyen meg is szűnhet létezni. Más, mint a *rögzített, vagy veleszületett szépség.*”

Vénusz öve a mozgó szépség szimbóluma. A báj a személy tulajdonságává, identitásának részévé válik általa, s azt feltételezi, hogy viselője valóban kedves, nem csupán látszólag.

A vonzás öve tehát nem természetes, hanem varázslatos módon működik, eképp hívja elő a mozdulatok szépségét, ami szükségszerűen hozzátartozik a báj természetéhez. Az effajta báj ugyanakkor véletlenszerű, keresetlen dolog, miáltal a nem igazán szépek is képesek kecsesen mozogni. Fogalmát a görög mitológia további új dimenzióval bővíti. Csak azon mozdulatok számítanak bájosnak ugyanis, amelyek az erkölcsi érzék megjelenései. (Így nézve bájos-e vajon egy követelőző, akarnok, neveletlen gyermek?)

Eybl Ferenc: Olvasó lány

A fentiek fényében a báj, akárhog^oy nézzük is, a lélek szépségének a megnyilvánulása. Hiszen az ember feladata valójában nem más, mint hogy bensőséges harmóniát teremtsen, harmonikus emberséggel cselekedjen. Csakhogy a közönséges halandók jellembeli szépsége, mint emberi létünk legérettebb gyümölcse, soha nem lesz tökéletes. Létezésünk fizikai feltételei ugyanis megakadályoznak minket a tökéletességben, mégis feladatunk eszményeinket tisztán tartani.